

EU-maiden asevientti ja ihmisoikeudet viennin kohdemaissa 2003–2018

Kari Paasonen & Timmy Trümpler

- EU-maat ovat vieneet aseita pääosin maihin, joissa ihmisoikeustilanne on hyvä, mutta vientiä on ollut myös maihin, joissa ihmisoikeustilanne on erittäin heikko.
- Vuosina 2003–2018 ihmisoikeustilanteeltaan heikkoihin maihin suuntautuneen aseviennin osuudessa ei ole tapahtunut selkeitä muutoksia.
- Perustuen kahdeksan viennin kohdemaan tarkasteluun, ihmisoikeustilanteen heikentyessä EU:n asevientti näyttää joissain tapauksissa vähentyneen, toisissa tapauksissa jopa lisääntyneen.

Jos kaikkien Euroopan unionin maiden aseviennit lasketaan yhteen, EU-maiden osuus maailman aseviennistä on yli neljännes.¹ Niin Euroopan parlamentissa kuin aseita vievissä jäsenmaissakin keskustelua herättää aseita vastaanottavien valtioiden ihmisoikeustilanne.

Päätökset aseviennin lopettamisesta tai rajoittamisesta ovat yhtäältä poliittisia viestejä, toisaalta niillä on myös konkreettisia vaikutuksia viennin kohdevaltion viranomaisen kykyyn sortaa – tai suojella – kansalaisiaan. Tässä selvityksessä tarkastellaan EU:n asevientitilastoihin perustuen, miten ihmisoikeudet ja oikeusvaltiokehitys näkyvät EU-maiden aseviennissä. Asevientipäätöksiin vaikuttavat monet tekijät, joten tarkastelu ei ole tyhjentävää, mutta lisää kuitenkin ymmärrystä EU:n aseviennin suhteesta ihmisoikeuksiin.

EU-maiden yhteinen kanta velvoittaa huomiomaan ihmisoikeustilanteen asevientipäätöksissä

EU-maiden asevienttiä säätelee jäsenmaiden vuonna 2008 sopima yhteinen kanta. Kanta määrittelee kahdeksan perustetta, joita jäsenmaiden on arvioitava käsitellessään asevientilupia. Kanta velvoittaa ottamaan huomioon esimerkiksi sen, kuinka vastaanottajavaltio noudattaa ihmisoikeussopimuksia ja voiko vastaanottajavaltion olettaa käyttävän vietävää tuotetta ihmisoikeusrikkomuksiin kansalaisiaan vastaan.²

Ihmisoikeus- ja oikeusvaltiotilanteen arviointiin käytetään selvityksessä yhdysvaltalaisen Freedom House -järjestön kokoamaa Freedom in the World -indeksiä (FIW). FIW-indeksi on yksi käytetyimmistä globaaleista mittareista, joka tarkastelee erilaisten ihmisoikeuksiin ja oikeusvaltioon liittyvien periaatteiden toteutumista. Indeksillä huomioidaan, kuinka rehellisiä ja vapaita vaaleja järjestään, millaisia mahdollisuuksia

SaferGlobe on riippumaton ajatushautomo, joka tekee tutkimusta ja kehittää työvälineitä kestävän rauhan ja turvallisuuden edistämiseksi.

poliittiseen osallistumiseen tarjotaan, miten hallinto toimii, mikä on uskonnon- ja ilmaisunvapauden tila, mikä on yhdistymis- ja järjestäytymisvapauden tila, kuinka toimiva oikeusjärjestelmä on ja kuinka yksilönvapaudet toteutuvat.³ FIW-indeksiä ei ole kehitetty erityisesti sen arvioimiseen, kuinka perusteltua aseiden vieminen valtioon on. Siinä ei kiinnitetä erityistä huomiota esimerkiksi valtion aseelliseen väkivaltaan kansalaisia kohtaan. Indeksiin perustuen voidaan kuitenkin tarkastella yleisellä tasolla, vievätkö EU-maat aseita maihin, jotka kunnioittavat heikosti ihmisoikeuksia ja oikeusvaltioperiaatetta.

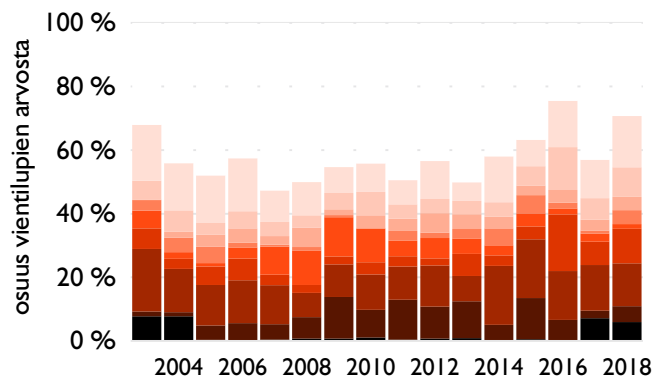
Ase on tässä selvityksessä synonyymi sotatuotteelle, joita ovat esimerkiksi patruunat, kiväärit, kranaatinheittimet ja sotilasajoneuvot.⁴ Viedäkseen aseita yritys tarvitsee valtion myöntämän luvan. Selvityksessä tarkastellaan vientiä perustuen EU-maiden myöntämiin asevientilupiin. Toisin sanoen puhuttaessa tässä selvityksessä viennistä, viitataan vientiluvan saaneeseen vientiin. Asevientiluvan myöntäminen kertoo siitä, että maa pitää luvan saanutta vientiä hyväksyttävänä.

Asevientitiedot pohjautuvat Euroopan unionin vuosiraportteihin, joihin EU-maat ovat toimittaneet tiedot omista vienneistään.⁵ Ranskan vientilupajärjestelmä muuttui vuonna 2014, jonka jälkeen vientilupia on myönnetty moninkertaisesti aiempaa enemmän suhteessa toteutuneeseen vientiin. Jotta ajallinen vertailtavuus säilyy mahdollisimman hyvänä, vuoden 2014 jälkeen jokaisen Ranskan myöntämän vientiluvan arvosta on dataa käsiteltäessä huomioitu vain tietty osuus.⁶

Ihmisoikeuksiltaan heikoimpiin valtioihin viennistä suuntautuu pieni osa

Suurelta osin EU-maiden asevientit suuntautuu maihin, joissa ihmisoikeustilanne on erittäin hyvä, kuten kuvaajasta 1 nähdään. FIW-indeksillä maat voivat saada enintään sata pistettä. Alle 10 pisteen ryhmässä ovat olleet esimerkiksi Eritrea, Keski-Afrikan tasavalta, Saudi-Arabia ja Turkmenistan. 90–100 pisteen ryhmään puolestaan ovat sijoittuneet esimerkiksi Suomi, Australia ja Chile.

Toisaalta asevientit on ollut myös ihmisoikeuksiltaan kaikista heikoimpiin valtioihin erityisesti vuosina 2003, 2004, 2017 ja 2018, jolloin EU:n merkittävä aseviennin kohdemaaksi Saudi-Arabia on kuulunut

Pistettä FIW-indeksillä:

- 9 tai alle (heikoin ihmisoikeustilanne)
- 10–19
- 20–29
- 30–39
- 40–49
- 50–59
- 60–69
- 70–79
- 80–89
- 90–100 (paras ihmisoikeustilanne)

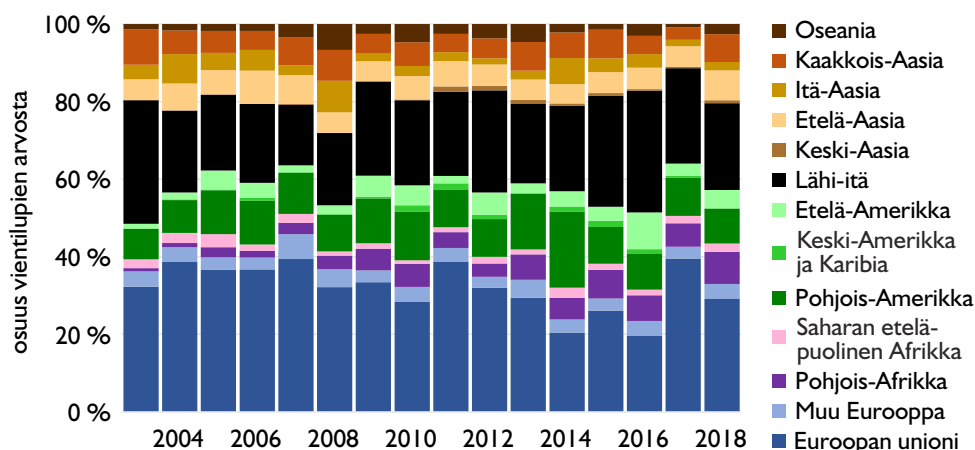
Kuvaaja 1. EU-maiden myöntämät asevientiluvat kohdemaiden ihmisoikeustilanteen mukaan vuosina 2003–2018.

heikoimpien ihmisoikeuksien maaryhmään. 2005–2016 Saudi-Arabia on saanut FIW-indeksillä 10 pistettä tai enemmän.

Yksittäisten vuosien välinen vaihtelu on huomattavaa. Tällaisia vuosien välisiä vaihteluita selittää aseviennille tyypilliset suuret kaupat, jotka näkyvät heilahduksina yksittäisten vuosien välillä. Toinen selitys on merkittävien vientimaiden, kuten Saudi-Arabian, ihmisoikeustilanteen muutokset. Toisaalta selkeää pidemmän ajan kehitystä kohdemaiden ihmisoikeustilanteen jakaumassa ei ole nähtävissä.

Suhteellisia osuuksia tarkasteltaessa on hyvä huomioida, että jäsenmaiden raportoimien asevientilupien euromääräinen arvo on kasvanut merkittävästi vuosina 2003–2018.⁷

Myös viennin kohdealueiden osuudet ovat pysyneet hyvin samankaltaisina, kuten kuvaajasta 2 nähdään. Vuosittaista vaihtelua on jälleen melko runsaasti, mutta selkeitä trendejä ei juuri ole. Keskeisin muutos on viennin kasvu Pohjois-Afrikkaan, mitä selittää erityisesti lisääntynyt vienti

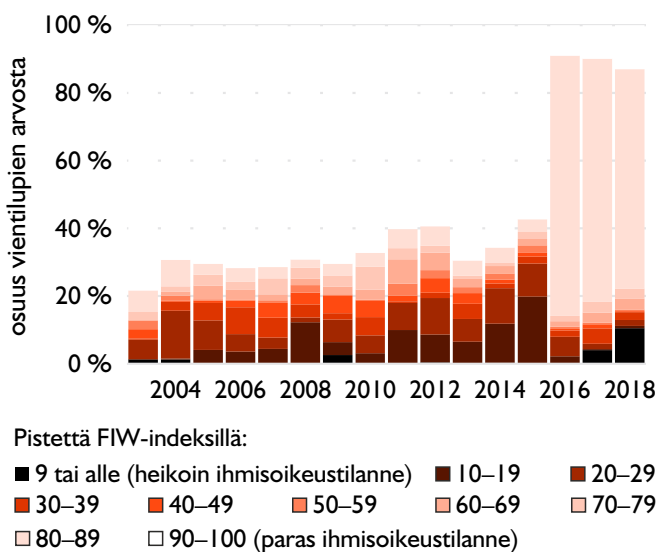
Kuvaaja 2. EU-maiden myöntämät asevientiluvat kohdealueittain vuosina 2003–2018.⁸

Egyptiin. Vaikka toiset maat nousevat vuosien myötä FIW-indeksillä ja toiset laskevat, suuret äkinäiset muutokset ihmisoikeustilanteessa ovat harvinaisia. Näin ollen se, että muutoksia on vähän alueittain tarkasteltuna, selittää myös sitä, että muutoksia on ihmisoikeustilanteen mukaan tarkasteltuna tapahtunut vähän.

Pienaseet ovat ihmisoikeusnäkökulmasta erityisen riskialttiita

Erityisen tarkastelun arvoisia tuotteita ihmisoikeusnäkökulmasta ovat pienaseet, kuten kiväärit, haulikot ja pistoolit. Näitä tuotteita käytetään huomattavasti panssariajoneuvoja tai hävittäjiä useammin ihmisoikeusrikkomuksiin, esimerkiksi mielenosoittajia vastaan. Kuvaaja 3 esittää muutoin saman asian, kuin kuvaaja 1, mutta kuvaajassa 3 ovat mukana ainoastaan pienaseet.⁹

Ihmisoikeuksiltaan heikkoihin valtioihin on mennyt pienaseista pienempi osuus kuin kaikista aseista. Tämä voi viitata siihen, että EU-maat ovat noudattaneet pienaseiden vientilupien kanssa suurempaa varovaisuutta. Toisaalta tiedetään, että

Kuvaaja 3. EU-maiden myöntämät asevientiluvat pienaseille kohdemaiden ihmisoikeustilanteen mukaan vuosina 2003–2018.

EU-maiden välillä on eroja siinä, miten ne suhtautuvat vienteihin ihmisoikeuksia rikkoviin maihin. Merkittäviä pienaseiden viejämaita ovat Itävalta ja Belgia. Jatkotutkimuksen kannalta on relevantti kysymys, onko pienaseita vievien maiden vientipolitiikka luonteelta pidättyvämpää.

Silmiinpistävää kuvaajassa on 80–89 pisteen maihin suuntautuneiden vientilupien merkittävä lisääntyminen vuodesta 2015 eteenpäin. Muutosta selittää Yhdysvallat, joka on merkittävä pienaseiden ostaja EU-maista. FIW-indeksi laski Yhdysvalloissa

vuonna 2016 alle 90 pisteen, jolloin Yhdysvallat siirtyi 80–89 pisteen ryhmään.

Ihmisoikeustilanteen heikentyessä asevientä vähenee – tai sitten ei

Seuraavaksi tarkastellaan kahdeksaa EU:n aseviennin kohdemaata, joissa ihmisoikeustilanne on heikentynyt vuosina 2003–2018. Kuvaajassa 4 esitetään maiden ihmisoikeustilanne FIW-indeksillä, aseviennille myönnettyjen lupien arvot ja EU-maiden tekemät kielteiset asevientilupapäätökset, joissa kielteisen päätöksen perusteena on ollut ihmisoikeusloukkaukset. Lisäksi maittain on esitetty EU:n ja YK:n asevientikiellot.

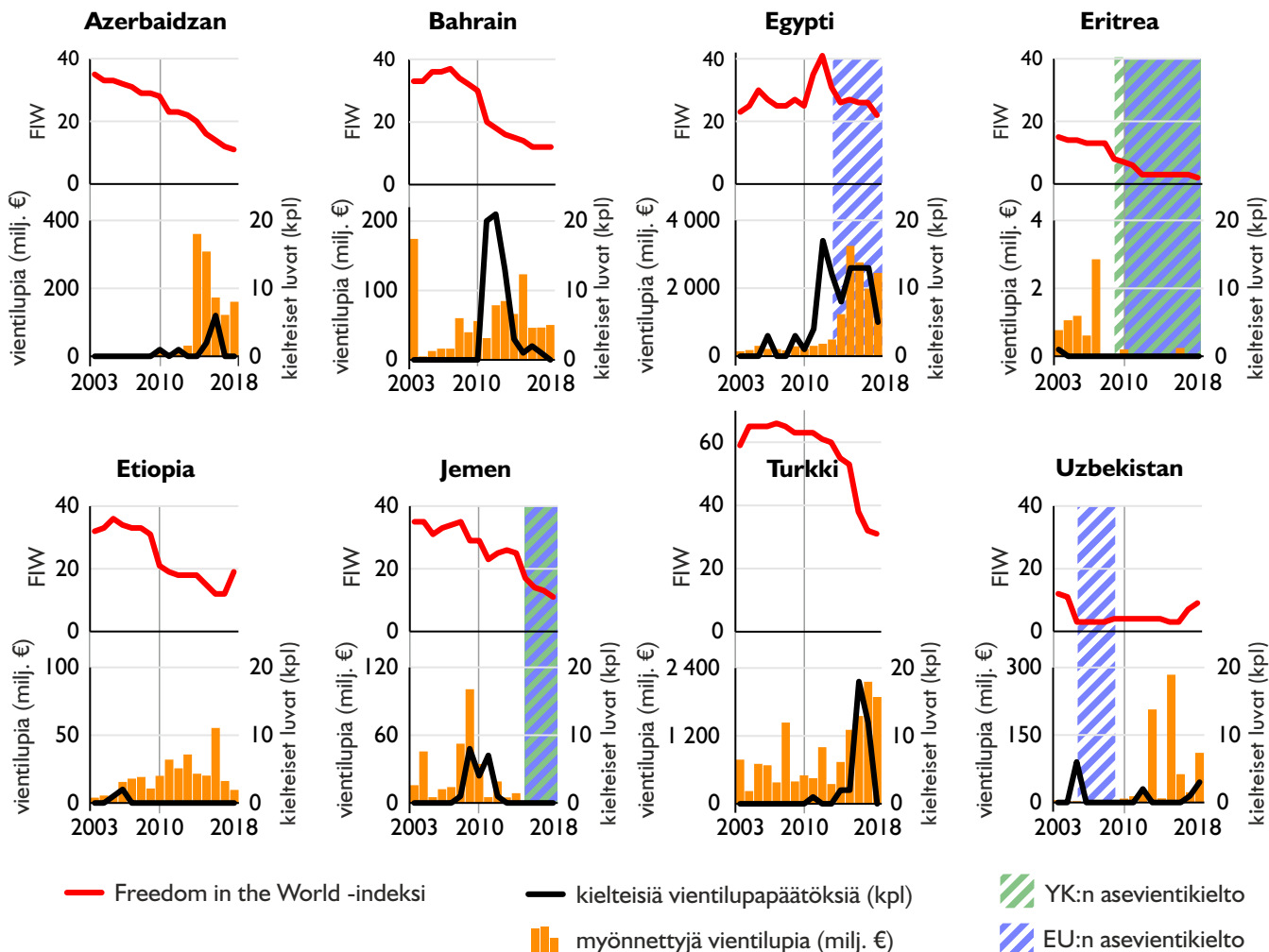
Mikäli asevientä seuraisi tiukasti maan yleistä ihmisoikeustilannetta, olettaisimme ihmisoikeustilanteen heikentyessä piikkiä kielteisissä vientilupapäätöksissä. Piikki johtuisi siitä, että monet yritykset olisivat hakeneet vientilupaa, jota tilanteen huonontua ei myönnettäisi. Tämän jälkeen kielteisten vientilupapäätösten määrä vähenisi, sillä yritykset eivät hakisi vientilupia tietäessään, että niitä ei kuitenkaan myönnetä. Ihmisoikeustilanteen heikennyttyä myös myönnettyjä vientilupia maahan olisi vähän tai ei lainkaan. Maahan saatettaisiin asettaa myös asevientikielto.

Eritrean ja Jemenin kuvaajat seurailevat jossain määrin tätä oletettua kehitystä. Vientiä on ensin runsaammin, ihmisoikeustilanteen heikentyessä aseviennille ei käytännössä myönnetä enää lainkaan lupia ja Jemenissä myös kielteisissä vientilupapäätöksissä nähdään oletettu piikki. Jemenin ihmisoikeustilanteen heikkeneminen ja asevientikiellon asettaminen ovat osin yhteydessä maassa vuoden 2011 arabikevättä seuranneisiin väkivaltaisuuksiin ja vuonna 2015 alkaneeseen sisällissotaan. Toisaalta kielteisten vientilupien määrä oli ylimmillään jo vuonna 2009. Eritrean asevientikiellot liittyivät Eritrean toimintaan Somaliassa ja Djiboutissa eivätkä varsinaisesti ihmisoikeuksiin.¹⁰

Useat EU-maat tilastoivat myös kansainvälisille missioille ja operaatioille, kuten YK-operaatioille, viedyt tarvikkeet määrään mukaan, joten jossain tapauksissa pieni määrä vientiluvista ihmisoikeuksiltaan heikkoon maahan voi myös selittyä tällä.

Toisissa tapauksissa ihmisoikeustilanteen heikkeneminen ei näytä vähentävän asevientä. Azerbaidzaniin on tehty kielteisiä vientilupapäätöksiä ihmisoikeustilanteen heikentyessä, mutta asevientä on lisääntynyt merkittävästi vuoden 2009 jälkeen. Myös Etiopiassa asevientilupia näyttää myönnetyn eniten silloin, kun ihmisoikeustilanne on ollut heikoimmillaan.

Bahrainissa on toisaalta selvä piikki kielteisten vientilupien määrässä ihmisoikeustilanteen heikentyessä, mutta samaan aikaan lupia myönnetään yhä

Kuvaaja 4. Ihmisoikeuksien, EU:n myöntämien asevientilupien ja EU:n ihmisoikeusperusteisten kielteisten vientilupapäätösten kehitys sekä asevientikiellot eräissä viennin kohdemaissa 2003–2018.¹¹

suuremmalle määrälle vientiä. Turkin tapaus on samankaltainen. Turkissa kielteisten vientilupien määrä kuitenkin nousee, vaikka ihmisoikeustilanne on vielä hyvä verrattuna moneen muuhun tarkasteltuun maahan. Azerbaidzan, Etiopia, Bahrain ja Turkki osoittavat, että ihmisoikeudet ovat vain yksi tekijä vientilupia myönnettäessä.

EU asetti asevientikiellon Egyptiin maan turvallisuusviranomaisen tapettua satoja mielenosoittajia elokuussa 2013. Vientikielto ei ole sitova ja se kattaa vain tuotteet, joita voitaisiin käyttää sisäiseen sortoon.¹² Näin ollen on mahdollista, että asevientii Egyptiin on kasvanut asevientikiellon asettamisen jälkeen. Ihmisoikeustilanne Uzbekistanissa heikkeni vuonna 2004, mikä johti kielteisten vientilupapäätösten lisääntymiseen. EU asetti Uzbekistanille asevientikiellon vastauksena Uzbekistanin armeijan väkivaltaisuuksiin siviilejä kohtaan.¹³ Vuonna 2009 vientikielto päättyi, minkä jälkeen EU-maat ovat

myös myöntäneet lupia viennille Uzbekistaniin.

Mikäli tarkasteltaisiin vain ihmisoikeusperusteisesti evättyjen vientilupien sijaan kaikkia evättyjä vientilupia, kuvaajista voisi tehdä keskeisiltä osin samat havainnot.

Asevientipäätöksiin vaikuttavat ihmisoikeustilanteen ohella myös muut tekijät, kuten maan sisäinen konflikti tai epäily aseiden laittomasta jälleenviennistä. Nämä saattavat toisaalta tapahtua samaan aikaan kun maan ihmisoikeustilanne heikkenee. Tällöin asevientipäätösten syitä on vaikea eritellä, varsinkin tämän kaltaisessa tilastollisessa tarkastelussa. Yhteenvetona yksittäisten maitten tarkastelusta voidaan kuitenkin sanoa, että ihmisoikeustilanteella näyttää ainakin joissain tapauksissa olevan vaikutusta aseventtiin.

Julkaisun viitteet löytyvät osoitteesta <https://tinyurl.com/viitteet-eu-ihmisoik>

Julkaisu on osa SaferGloben hanketta *Ihmisoikeudet ja oikeusvaltiokehitys EU:n asevientipolitiikassa*. Ulkoministeriö on myöntänyt hankkeelle valtionavustusta kansalaisjärjestöjen Eurooppa-tiedottamiseen vuodelle 2020. Selvityksessä esitetyt näkemykset eivät välttämättä edusta ulkoministeriön tai SaferGlobe ajatushautomon näkemyksiä.

Teksti: Kari Paasonen

Data-analyysi: Timmy Trümpler ja Kari Paasonen

Julkaisija: SaferGlobe, 2020

ISBN: 978-952-6679-29-7 (painettu)
978-952-6679-30-3 (pdf)

eurooppatiedotus.fi
Ulkoministeriö